

Związki między sieciami społecznymi a zaufaniem społecznym

Rodzinni i nieufni

KATARZYNA GROWIEC

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa

katarzyna.growiec@swps.edu.pl

Dr Katarzyna Growiec jest adiunktem w Katedrze Psychologii Osobowości w SWPS w Warszawie. Pracę doktorską o wpływie kapitału społecznego na zaufanie społeczne obroniła w IFiS PAN. Współpracuje z Centrum Badań nad Uprzedzeniami przy Wydziale Psychologii UW.

Dlaczego, mimo zmiany systemowej, nie darzymy swoich rodaków zaufaniem? Czy dlatego, że najważniejsza dla większości Polaków jest sieć kontaktów rodzinnych, a nikomu spoza niej nie warto naszym zdaniem ufać?

Jaki jest związek między sieciami społecznymi, zaufaniem społecznym i wrażliwością na nieetyczne zachowania innych osób? Analizy danych sondażowych zebranych w badaniach prowadzonych na próbach reprezentatywnych różnych krajów pokazują, że więzi rodzinne w Polsce są jednymi z najsilniejszych wśród państw rozwiniętych. Wiele badań jest również dowodem na to, że silne więzi rodzinne współwystępują z wyznawaniem tradycyjnych wartości, stereotypowym podziałem ról między kobiety i mężczyzn, silną lojalnością rodzinną i niskim zaufaniem do obcych oraz częstszym podejmowaniem praktyk korupcyjnych. Polskie społeczeństwo zdaje się odpowiadać tej charakterystyce, jednak empirycznych potwierdzeń jest wciąż niewiele.

Rodzinni i/ lub przyjacielscy

Przyjrzyjmy się najpierw związkowi między przynależnością ludzi do różnych typów sieci społecznych a zaufaniem społecznym. Aby go wykazać, przeanalizowałam dane z kwestionariusza „Kontakty między ludźmi” z Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego (PGSS) z 2002 roku. Z danych tych wykorzystałam pytania mierzące zaufanie społeczne: „Jest tylko kilka osób, którym mogę całkowicie ufać” (odpowiedzi na

skali 1-5) oraz „W większości przypadków można być pewnym, że inni ludzie są wobec nas życzliwi” (skala 1-5).

Do diagnozy sieci społecznej każdego badanego utworzyłam dwie zmienne: pierwszą, dotyczącą jego kontaktów z rodziną, i drugą, odnoszącą się do jego kontaktów z przyjaciółmi z różnych środowisk (szkoła, praca, wojsko itp.). Pozwalają one w przybliżeniu określić kompozycję sieci społecznych respondenta. Duża liczba przyjaciół z różnych środowisk wskazuje na to, że respondent dysponuje siecią społeczną, którą określa się w psychologii jako sieć pomocową, podczas gdy częste kontakty z rodziną sugerują, że respondent dysponuje tzw. siecią społeczną wiążącą. Współczynnik korelacji między „kontaktami z rodziną” a „kontaktami z przyjaciółmi” jest niski, co z kolei pozwoliło mi wyodrębnić cztery rodzaje kontaktów społecznych będących kombinacjami tych dwóch podstawowych. Pierwszy odnosi się do osób, które mają niskie natężenie kontaktów z rodziną i niskie natężenie kontaktów z przyjaciółmi. Do drugiego należą osoby cechujące się wysokim natężeniem kontaktów z rodziną i niskim natężeniem kontaktów z przyjaciółmi. Trzeci typ obejmuje osoby, które charakteryzują się wysokim natężeniem kontaktów z rodziną i wysokim natężeniem kontaktów z przyjaciółmi. Wreszcie czwarty typ odnosi się do osób, które cechuje niskie natężenie kontaktów z rodziną i wysokie natężenie kontaktów z przyjaciółmi.

Analizując dalej zależności między typami kontaktów społecznych a innymi zmiennymi, rozpatrywałam je w postaci zero-jedynkowej (tak-nie). Respondentom z wynikiem powyżej średniej na wymiarze „kontakty z rodziną” została przypisana wartość 1, a respondentom poniżej średniej – wartość 0. W ten sam sposób zostały przekodowane wyniki respondentów na wymiarze „kontakty z przyjaciółmi”. Okazało się, że najliczniejszy typ kontaktów społecznych wśród respondentów PGSS to rzadkie kontakty społeczne w ogóle – niskie natężenie kontaktów z rodziną i niskie natężenie kontaktów z przyjaciółmi.

Jacek Ostrowski

Ufni samotni

Przejdźmy teraz do problemu związku między zaufaniem społecznym a sieciami społecznymi. Dotychczasowa literatura układa się w czytelną hipotezę: silnym więziom rodzinnym towarzyszy nieufność do innych ludzi. Odwróćmy to myślenie; co jest przeciwieństwem więzi rodzinnych, klanowych? Odpowiedź brzmi: więzi z przyjaciółmi i znajomymi. Sprawdźmy więc, czy rzeczywiście jest tak, że sieci społeczne wiążące idą w parze z nieufnością do innych ludzi, podczas gdy sieciom społecznym pomostowym towarzyszy zgeneralizowane zaufanie. Czy jest tak, że między typem sieci społecznej a zaufaniem społecznym następuje dodatnie sprzężenie zwrotne, tzn. osoby ufające innym gromadzą większe zasoby kapitału pomostowego, a przez to stają się jeszcze bardziej ufne i jeszcze łatwiej jest im gromadzić takie zasoby, podczas gdy osoby nieufne ograniczają swoje kontakty do rodziny (głównie krewnych), która podtrzymuje w nich przekonanie, że jedynie rodzinie mogą naprawdę zaufać?

Analizując dane PGSS z 2002 roku. posłużyłam się pytaniem mierzącym zaufanie: „Jest tylko kilka osób, którym mogę

całkowicie zaufać” (odpowiedzi na skali 1-5). Przeprowadziłam analizę wariancji ANOVA ze zmienną typ kontaktów społecznych na czterech poziomach (głównie rodzina, głównie przyjaciele, rodzina i przyjaciele, rzadkie kontakty społeczne). Wyniki pokazują, że osoby różniące się typem kontaktów społecznych różniły się na poziomie tendencji statystycznej również poziomem zaufania. Wyniki analizy wariancji przedstawione są na rys. 1. Dalsze analizy wykazały, że występują statystycznie istotne różnice między osobami o rzadkich kontaktach społecznych a osobami utrzymującymi kontakty głównie z rodziną pod względem zaufania oraz między osobami utrzymującymi rzadkie kontakty społeczne a osobami utrzymującymi kontakty głównie z przyjaciółmi. Generalnie osoby o rzadkich kontaktach społecznych okazały się najbardziej ufne spośród analizowanych grup.

Świat życzliwy dla przyjaciół

Analogiczna analiza wariancji ANOVA została przeprowadzona dla kontaktów społecznych i zmiennej będącej odpowiedzią na inne pytanie o zaufanie: „W większości przypadków można być pewnym, że inni ludzie są wobec

Polacy ufają przed wszystkim członkom swojej rodziny. Rodzina to dorosłe dzieci i ich rodzice lub rodzeństwo, ciotki, wujkowie, dziadkowie, kuzyni, rodzice chrzestni etc. którzy tworzą tzw. sieci wiążące

Związki między sieciami społecznymi a zaufaniem społecznym

nas życzliwi” (odpowiedzi mierzone na skali 1-5). W tym przypadku nie ma istotnych statystycznie różnic w zaufaniu między badanymi charakteryzującymi się różnymi typami kontaktów społecznych, co pokazuje rys. 2. Jednak wykonane dalsze pomiary wskazują na istotną różnicę w percepcji życzliwości innych ludzi wobec badanych między osobami mającymi rzadkie kontakty społeczne a osobami utrzymującymi kontakty społeczne głównie z przyjaciółmi. Wyniki analiz wskazują, że osoby utrzymujące częste kontakty z przyjaciółmi były silniej przekonane o życzliwości innych osób wobec siebie, a więc i przychylności świata społecznego, niż osoby cechujące się rzadkimi kontaktami społecznymi.

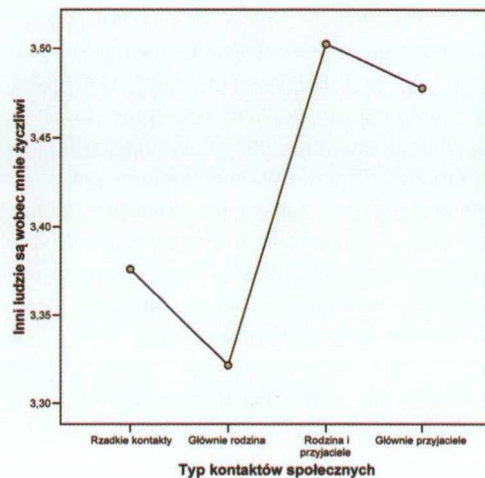
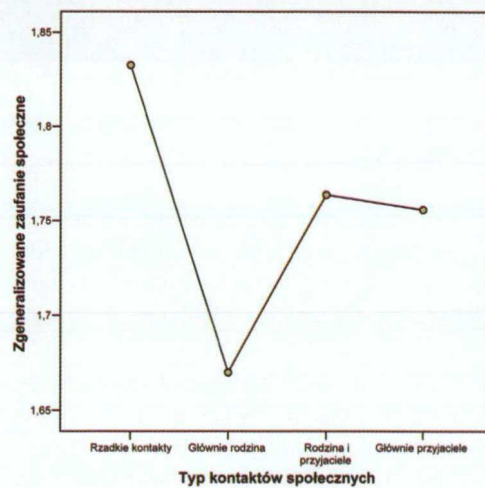
W zakłętym kręgu

Powyższe wyniki sugerują, że może występować związek między zaufaniem społecznym a typem sieci społecznej. Może być tak, że osoby nieufne unikają formowania więzi społecznych z osobami spoza grupy pierwotnej – być może z tego powodu, że ograniczają swoje zaufanie tylko do tej grupy. Alesina i Guiliano (2010) wykazali, że w społeczeństwach o niskim zaufaniu do obcych zaufanie do członków własnej rodziny jest wyższe. Osoby o sieciach społecznych składających się głównie z rodziny mają mniej okazji do przekonania się o życzliwości i kooperacyjnym nastawieniu do siebie innych ludzi niż osoby, które mają w sieci społecznej również osoby spoza rodziny – przyjaciół. Natomiast osoby, które angażują się w kontakty społeczne z osobami spoza grupy pierwotnej, mają okazję do sprawdzenia, czy inni są do nich nastawieni kooperacyjnie i życzliwie. Cechuje je większe zaufanie społeczne niż tych, którzy w swojej sieci społecznej mają głównie członków rodziny lub utrzymują rzadkie kontakty społeczne.

Analizy danych, jakie zrobiłam w 2011 roku, pokazały, że badani cechujący się zaufaniem społecznym mieli większą liczbę znajomych (średnio o jedną osobę) i przyjaciół (średnio o 0,6 osoby). Zaufanie społeczne nie ma natomiast wpływu na kształtowanie się relacji z najbliższą rodziną. Sugeruje to, że zaufanie jest warunkiem koniecznym formowania więzi społecznych z osobami spoza grupy pierwotnej, w przypadku utrzymywania kontaktów z członkami rodziny nie ma bowiem znaczenia.

Prezentowane tutaj wyniki można odczytać do pewnego stopnia jako sugestię

odpowiedzi na pytanie: dlaczego niski poziom zaufania społecznego w Polsce jest stabilny mimo zmiany systemowej? Dane „Diagnozy społecznej” z lat 2000-2011 pokazują bowiem, że zaufanie społeczne w Polsce utrzymuje się niezmiennie na niskim poziomie. Tylko ok. 10-13% badanych (w zależności od fali badania) odpowiada, że większości ludzi można zaufać, podczas gdy w krajach skandynawskich w analogicznych badaniach sondażowych ok. 80% badanych odpowiada, że ma do obcych zaufanie. Dlaczego w Polsce zaufanie jest wciąż tak niskie? Odpowiedź brzmi: być może dlatego, że zaufanie społeczne jest sprzężone z sieciami społecznymi, które tworzą ludzie, a je trudno jest zmienić. Ludzie czasem nie mają potrzeby rozbudowania swojej sieci relacji na osoby inne niż krewni, tym bardziej że do tego potrzebne jest zaufanie społeczne, którego nie mają. Nie mają go, ponieważ ich sieć społeczna

Jacek Ostrowski

podtrzymuje w nich przekonanie, że nikomu spoza kręgu rodzinnego nie warto zaufać i nikogo poza rodziną nie potrzebują.

Rodzinni i uczciwi?

Jednocześnie jednak obraz polskiego społeczeństwa jest o wiele bardziej skomplikowany. Jeśli popatrzymy znowu na dane „Diagnozy społecznej” dotyczące wrażliwości na niemoralne zachowanie innych osób (takie jak płacenie niższych podatków, niepłacenie za światło, czynsz, wyłudzenie zasiłku, przejazd komunikacją miejską na gapę itp.), to okaże się, że to częste kontakty z rodziną najsilniej uwrażliwiają nas na tego typu zachowania innych osób. Z przeprowadzonych przeze mnie analiz danych, zebranych w badaniach na reprezentatywnej próbie Polaków (N=2500), zawartych w zbiorze „Diagnoza społeczna 2005” wynika, że silnie więzi z rodziną idą w parze z większą wrażliwością na niemoralne zachowanie innych ludzi. W przypadku rodziny zależność między intensywnością kontaktów z nią a wrażliwością na niemoralne zachowanie innych jest nawet silniejsza niż w przypadku kontaktów z przyjaciółmi lub znajomymi, które również pozytywnie korelują z wrażliwością na niemoralne zachowanie obcych. Oznacza to więc, że mamy do czynienia z uzasadnionymi wątpliwościami, czy faktycznie silne więzi rodzinne w Polsce prowadzą do nieprzestrzega-

nia prawa i obojętności wobec niemoralnego zachowania innych ludzi, czy raczej skłaniają do przestrzegania norm społecznych i prawnych. Nie możemy jednak na podstawie badania przekrojowego typu sondażowego wnioskować o zależnościach przyczynowo-skutkowych między tymi zmiennymi.

Istnieje jeszcze inne podejście do omawianego przeze mnie problemu: zarówno sieci społeczne, zaufanie, jak i moralność są związane z klasą społeczną, do której ludzie należą (Gdula, Sadura, 2012). I być może to od badania klas społecznych w Polsce należałoby wyjść przy analizie skomplikowanego związku między sieciami społecznymi (np. sieciami rodzinnymi) a zaufaniem do obcych i tolerancją dla niemoralnego zachowania innych osób. W zależności od klasy społecznej relacje między tymi zmiennymi zdają się bowiem inaczej kształtować. ■

Chcesz wiedzieć więcej?

- Christakis N.A., Fowler J.H. (2011). *W sieci. Jak sieci społeczne kształtują nasze życie*. Sopot: Smak Słowa.
- Dunbar R. (2010). *Ilu przyjaciół potrzebuje człowiek?* Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Gdula M., Sadura P. (red.), (2012), „*Style życia i porządek klasowy w Polsce*”, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska K. [Red.]. (2012). *Między ludźmi... oczekiwania, interesy, emocje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

Osoby utrzymujące częste kontakty z przyjaciółmi są silniej przekonane o życzliwości innych osób wobec siebie, a więc o przychylności świata społecznego